

— *Takrät bode mimo*
vse, kar nas bolelo je, mučilo nas —
takrät se sprostimo
in vedeli bomo: naš prišel je čas,
in vedeli: vredno je bilo živeti
in vredno umreti,
kjer koli: tu, v Trstu, pri Gospi Sveti —
takrät se šumenju vetröv prepustimo
in kakor v uspavanki tihi zaspimo —
mi, borci za vas! —

PREŠEREN IN DANAŠNJI DAN

Oton Župančič

Teško mi je ubrati pravo besedo. Zgodaj se mi je oprijel srca. Toliko sem se od mladih nog poglobljaj vanj, se prepuščal njegovim sanjam in mislim, tolikokrat sem že govoril o njem v javnosti in med prijatelji, s književniki pa tudi s preprostimi ljudmi ali tujci, ki so se zanimali za našo knjigo, da bi si vsak mislil: v tej snovi se moraš počuti domač, kamor posežeš, tam se ti ponuja in uvija kakor polna veja, kjer se je dotakneš, se ti vdaja pod prsti kakor mehka glina. In vendar: kako ujeti vse to trepetanje, vse te nemirne črte, ki rišejo njegov obraz, da se ti zdaj prikaže ves jasen, pa se zopet zabriše in izgine, da ne veš kdaj ne kam?

Od kod ta večna borba za njegovo podobo? Od tod, da mi je res živa da diha in utriplje v meni, da se neprenehoma spreminja in raste z menoj, kakor se spreminjam in rasem jaz sam. Zato je ne morem nikdar zares ujeti ter ji dati zadnje zaključenosti in stalnosti. In kakor je vedno drugačna meni, tako je vedno drugačna tebi, pa tudi vsaki dobi; kakor si jo moram vedno in vedno na novo ustvarjati, tako si jo ustvarja vsako pokolenje zase in po svojih potrebah, in vsak rod je zajemal in bo zajemal iz Prešernove zakladnice tisto, kar mu je potrebno za pogon na poti izpopolnjevanja in napredka. Tudi to je eno znamenje Prešernovega genija, da nikoli ne otrpne v togo nepremičnost in v konservirano muzejsko nesmrtnost, kakor so otrpnili nam navadnim zemljanom njegovi sodobniki čebeličarji, da imajo za nas samo toliko lica in lika, kolikor jim ga je dal on v svojih poezijah: brez njegove osvetljave bi nam jih bil zagnil popoln mrak, in samo učenjak ali radoveden knjigobrsr bi jih iskal po zaprašeni zgodovinah in razmetanih literarnih zapiskih.

Vsi ti Prešernovi sodobniki — pa tudi predhodniki z Valentinom Vodnikom vred — so peli iz rodoljubja in kulturne dolžnosti, ki jim jo je nalagala njihova poštena narodna zavednost, ne pa iz notranje stiske in srčne zahteve; s Prešernom pa se je oglasilo slovensko srce in izpovedalo svoje strasti, radosti in bolečine, svojo ljubezen, svoj up in strah, svoje trpljenje in zmagoslavje nad trpljenjem. In zazvenela je Slovincem pesem v tako plemenitem jeziku, kakor bi ga bilo prej oblikovalo že nešteto mojstrov, da se je voljno upogibal najrahlješemu valovanju čustva in misli. Novi glasovi, dotlej neznani toni, melodija, kakršne Slovenci niso slišali, veličastna in hkrati preprosta, tako naravna, kakor da so sonet, ottava rima, tercina, gazela in druge oblike najprikladnejši izraz slovenskemu duhu, tako neprisiljeno se snujejo in prelivajo umetni tuji ritmi v prej neobdelanem kmetskem jeziku.

Poudaril sem že pred nekaj leti v Vrbi in moram tu ponoviti: Trubar je bil prvi, Prešeren je edini. Častitljivo in vsega spoštovanja vredno je, kar je storil za nas Trubar. In vendar: ako bi Trubarja ne bilo, bi bil njegovo nalogo opravil kdo drug. Malo pozneje morda, tóda opravil bi jo bil prav gotovo. Da ni Prešeren zastavil peresa, ne bi bil mogel njegovega dela opraviti prav nobeden drug. Zakaj Trubarjevo delo je bila stvar treznega pogleda, umske moči, verske gorečnosti in dobre volje. Prešernovo pa delo genija, ki je enkrat in nenadomestljiv: skrivnostno snovanje, pri katerem so vse človeške zmožnosti strnjene za silovit zagon da se iz njega rode čuda kakor sama po sebi. Brez Prešerna bi bili Slovenci ostali v somraku, narod brez genija, ljudstvo brez luči: strahota je pomisliti na takšno temno vrzel, na takšno zevajočo praznino in njene nasledke za našo kulturo, kajti zavedajmo se: kar pri nas poslej piše in poje, se oslanja na Prešerna in njegovo genijalno delo. Ves curek ustvarjanja, ki se imenuje slovenska literatura in kultura, izvira iz tega bujnega, čistega studenca. To je živa, oživljajoča in oplajajoča voda, vse kar se je skušalo uveljaviti brez Prešerna ali se je drznilo uveljavljati celo proti Prešernu, je zastajajoča mrtva voda, ki se brez zveze z bistrim osrednjim strženom izgublja v stranske zatone in zajeze, se sproti usmraja in kuži ozračje. Vsi pravi pisatelji pri nas, ki so res bogatili slovensko duševnost, vsi, s katerih imeni je zvezan napredek slovenskega slovstva, so se priznavali k Prešernu, so gledali v njem nedosežnega mojstra, vodnika in vzornika. Prešeren je v vsem pravem, res naprednem prizadevanju slovenskih ljudi vedno in povsod pričujoč.

Pevčevo srce je tudi po sto letih neiztrohnjeno srce, Prešernov genij živi s svojim narodom, zvest mu do zadnjega v vseh burjah časa. Kako nam je bilo, ko so grmeli prvega okupatorja bobni na konjih in so bučale

po ljubljanskih ulicah trobente ob njihovih slovesnostih, mi pa smo s povešenimi glavami, stiskaje pesti in ustnice, škripali z zobmi. „Poglejte,“ sem dejal mračnim tovarišem: „Prešeren je z nami tudi v teh časih. Kaj vse je videl ta mož! Ne le, da nam je zapisal, ne, vžgal v srcé: Manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi, ter nam obudil vojsko vernih partizanov, ki jim je svoboda več ko življenje, tudi take situacije, kakršna je prav današnja v Ljubljani, ni pozabil naslikati zvesto in po resnici, kakor da jo je gledal z lastnimi očmi pred seboj. Kar poslušajte:

*Zgodi se včasih, da mohamedani
praznujejo, budisti v daljni Kini,
al ljudstva, kjer šopirjo se bramini,
en dan z med njimi vjetimi kristjani.*

*Veselje onih glasen hrup oznani,
pojo trobente, piščal k tamburini;
obhajajo v srcá ga globočini
v samotnih kotih tí z nočjo obdani.“*

In vsem nam je odleglo, zakaj začutili smo, da je blizu nas, da bedi nad nami, čutili smo vsi, da je vseviden in vseveden in nas ne bo nikoli zapustil.

Ali pozneje, pod Nemci. Kje so stih današnjega poeta, ki bi bili s težjimi poudarki upodobili naše trpljenje pod zavojevalcem s severa, kot so Prešernovi iz Krsta:

*Na tleh leže Slovenstva stebri stari
v domačih šegah virjene postave;
v deželi parski Tesel gospodari,
ječé pod težkim jarmom sini Slave,
le ptujcem sreče svit se v Kranji žari,
ošabno nos'jo ti pokoncu glave.*

V teh kadencah je res čutiti vso neizprosno krutost, vso neusmiljeno težo tujega jarma.

Ko je Prešeren slikal davno preteklost svojega naroda, je nevede slikal tudi njegovo bodočnost — današnje, ali polpretekle dni. Prav vedé in hoté pa je podčrtal besede

Največ sveta otrokom sliši Slave,

in z energičnim okretom:

*Tje bomo našli pot, kjer nje sinovi,
si prosti volijo vero in postave,*

preroško pokazal, kje nam je iskati rešitve in svobode. On, ki je bil tako od srca vdan slovenski zemlji, predragi deželi,

*v kateri očetje so naši sloveli,
ktera zdaj ima grob komaj za nas,*

on je videl bodočnost slovenstva in vsega sveta v harmoničnem sožitju vseh narodov, in je zapel že utrujen in blizu groba zanosno in jasno zdravico svoji zemlji in vsemu svetu in je kakor v svetlem snu napovedal srečo in prerod sveta v bratstvu, ki ga je prinesel vsemu človeštvu veliki ruski narod.

In še to in še ono in še marsikaj bi mogel navesti iz njegovih del, vrste in kitice, ki zvone, kakor da so ulite danes, izpete iz naših današnjih tegob in nad. S skrivnostno zono čutim nevidno perot, ki leti preko časov in njih viharjev in se dotika napetih strun današnjih dni.

Na vidno in pomembno mesto, prav na prvo, naslovno stran svojih poezij je postavil Prešeren štirivrstično kitico, v katero naj bi bila zajeta vsebina njegove knjige, na kratko zarisana pot, ki jo je prehodil. Štiri vrstice, jedrnate, da moraš, kakor tolikokrat pri njem, zopet občudovati mojstrstvo, ki s tako malo besedami toliko pove. In vendar: vsa vsebina njegove knjige ni zajeta v te vrstice, čeprav so ji postavljene na čelo za motto ali geslo. V teh izklesanih vrsticah je obsežena samo osebna usoda Prešernova in subjektivna plat njegovega dela, kakor bi bili *Sonet je nesreče* njegova poslednja beseda, zaključek njegovih dognanj. Ni pa zgrabljen drugi, objektivni pol njegovega življenjskega spoznanja in njegove poezije, tiste, ki je že vsa v službi naroda in človeštva, s katero je poetova duša šele našla ravnovesje, da je mogla prenesti tudi najbridkejše udarce brez škode za harmonično ubrani kosmos, ki ga je vzpenjal preko kaotičnih brezen svojega življenja. Neznosna bi bila misel, da so *Sonet je nesreče* res poslednja izpoved Prešernova, kakor bi bila neznosna vera, da tiči v blaznem obupu Timona Atenca, ko prekolne ves svet in njega dobrine, zadnja modrost Shakespeareovega gledanja na svetovni red.

Ne upam si trditi, da bi se tak bistrovidec, tako realen duh, kakor je bil Prešeren, tega ne bil zavedal. Saj je približno v isti dobi nastala pesem vélikega spoznanja „Pevcu“. Silne, vroče, iz krvavega dna srca

in duše iztrgane vrstice in vanje zgnetena tragika izmučenega poeta, pa tudi vzpon in premaga z odločnim sklepom in neizprosno zapovedjo samemu sebi:

Stanú

se svojega spomni, trpi brez miru!

Kak nauk, kak ukaz sebi in slehernemu pisatelju za vse dobe, za vse razmere in vse položaje! Ali ga iz skromnosti, iz neke sramežljivosti ni postavil na prvo mesto? Mar mu je bilo v njem preveč živega, bolečega drhtenja, premalo klasičnega miru? Ne vem in ne vemo, samo domnevamo lahko.

Neznosna misel! Zakaj ko bi bila utemeljena, bi se nam zrušilo nekaj pomembnega, velikega, nad vse dragocenega. Prešeren nam je ustvaril Slovencem poleg tega vidnega in otipljivega gmotnega sveta svet svojih sanj, namišljen svet, ki pa nam je tako živ, kakor bi bil resničen. Ta svet pesniških podob je postal naša duhovna domovina, v njej se kreta naša domišljija med ljubimi predstavami, ki nam jih osvetljuje njegova beseda, ki jih navdihujejo ritmi njegovih pesmi. Tam se navzemamo globokih čustev in visokih misli, tam si zajemamo moči, navdiha in poguma za nadaljnjo pot, za obrambo svojih pravic in svoje svobode. Po teh čustvih in mislih se spoznavamo med seboj bolj kot po obrazu in postavi, zakaj ta Prešernov svet je del naše prebujene slovenske duše, ena izmed tistih sestavin naše notranjosti, ki si jih ne smemo dati nikomur vzeti in jih moramo braniti do zadnjega. V tem, recimo idealnem, a ne umsko abstraktnem svetu, ki se nam je odprl s Prešernovo knjigo, je poet razpel slovensko obzorje tako na široko, da se je stopilo s svetovnim. S praznim srcem nam tega čudežnega sveta ne bi bil mogel ustvariti.

To Prešernovo srce, najgenijalnejše slovensko srce, je bilo zdravo, krepko srce brez sleherne dekadentske bolečavosti, srce, rojeno za ljubezen, srečo in radost, a zgodaj globoko, neozdravljivo ranjeno. Srečno ni bilo več, res, toda prazno ni moglo biti nikdar, kajti temu srcu je bilo naloženo vse več kot samo osebno gorje. Njemu je bila poverjena skrb za napredek slovenstva, za našo svobodo, za široko pojmovanje narodnosti, ki je vodilo do bratstva vseh narodov sveta in veselega dela za vseobčnost. In tako in zato je ta pevec ljubezni in bolečine tudi pevec življenjske radosti.

Dolga je bila hoja od mladostno šegave, poredno prešerne prve natisnjene pesmi preko potrnosti v *Soneti h nesreče* in trezne, moške opovedi v *Krstu do vesele, zanosne Zdravljice*, v katere toplo

luč je poet sklical Slovence in vse narode sveta. Pot je držala po strmini in mraku, ob puščah, kjer preži blaznost in smrt, ob prepadih, ki strašijo in obenem vabijo. Iz bridkihkušenj, iz razburkanih strasti, iz zavržene ljubezni, iz osamelosti, iz razbitin svoje sreče, iz obupnega kaosa svojega življenja pa je Prešeren s silo poetičnega čustva, s svojim genialnim srcem premagal osebno bofečino ter se povzpel do mirnega ravnovesja, do objektivne vedre modrosti, ki je vzbočila nad njim in nad nami urejeni kosmos poezij, z daljnimi razgledi v bodočnost. Tudi v bodočnost slovenske pesmi, ki je morala umolkniti, „ker vredne dela niso je budile“. Današnje mlado pokolenje pa je gledalo in dovršilo vredna dela, ki morajo zbuditi novo, zdravo, veliko poezijo.

Draga mi je misel in rad se vračam k nji; misel, da se Prešeren po svoji životvorni umetnosti pridružuje tistim mitičnim pevcem davnih dob, ki so umeli prebirati strune, da se je ob njihovih zvokih kamenje samo skladalo v hrame in stolpe in so se okrog njih zidala mesta. Ob Prešernovi pesmi, ki je med vojno zbirala in podžigala brigade za sveti domovinski boj, se po Sloveniji dvigajo porušena mesta in vasi, se ureja in obnavlja naša mlada država po pravih osnovah, se obrača naše ljudstvo z veselim delom v zarje novih dni.

NEKAJ MISLI OB OBLETNICI PREŠERNOVE SMRTI

Boris Kidrič

Revolucionarna doba, ki se je po gospodovanju „svete alianse“ znova zgostila v letu 1848 . . . , doba globokih, ustvarjalnih nasprotij in protislovij. Gospostvo Metternichovega absolutizma ne duši zgolj spomladanskega poleta demokratičnih plebejskih množic in prebujenih narodov, temveč tlači s svojim zoprnim reakcionarnim sistemom tudi sleherni vzpon človeškega duha ter ubija posameznika, ki se zaveda človeškega dostojanstva. Težnja plebejskih množic, da uresničijo svoje demokratične smotre, težnja narodov, da se združijo, da zažive svobodno, razvoja sposobno življenje, pojav in nastop modernega industrijskega proletariata, edino do kraja revolucionarnega družbenega razreda — sprosti izredno ustvarjalne sile. Te se ne odražajo samo na barikadah, ne odražajo se le v krvi, preliti za svobodo in program, odražajo se tudi v tvornosti človeškega duha, ki poseže v tej dobi in iz te dobe za stoletja naprej. Porodi se genialen Marxov in Engelsov nauk znanstvenega komunizma, ki spozna in razvidi, kar je bilo, kar je in kar bo, ki začenja mobilizirati milijonske množice delavskega razreda in delovnega ljudstva